

УДК 631.95:006.03/063
© 2010

*О.І. Фурдичко,
академік УААН*

*О.А. Никитюк,
кандидат сільсько-
господарських наук*

*Інститут агроекології
УААН*

ФОРМУВАННЯ ДОВІРИ ДО ОЦІНКИ ЯКОСТІ ВІТЧИЗНЯНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Висвітлено роль акредитації випробувальних лабораторій для достовірного оцінювання якості та екологічної безпечності української сільськогосподарської продукції і формування довіри у європейських країнах та місцевих споживачів до результатів визначень, отриманих у вітчизняних лабораторіях.

Глобалізація світового ринку нині визначає основну місію акредитації як інструменту оцінки компетентності органів з оцінки відповідності (ООВ) — забезпечення взаємної довіри до результатів оцінки відповідності акредитованих органів, у т.ч. лабораторій, на міжнародному рівні. Вступ України до Світової організації торгівлі (СОТ) є системним фактором подальшого розвитку національної економіки, лібералізації зовнішньої торгівлі і створення передбачуваного прозорого середовища для залучення іноземних інвестицій. Членство України в СОТ має закріпити торгові відносини та статус держави з країнами-торговими партнерами, зменшити тарифні обмеження для української сільгосппродукції на світовому ринку. Зрозуміло, що з відміною сертифікації харчових продуктів спрощується доступ в Україну продукції країн-членів СОТ, з іншого — з відміною їх сертифікації український виробник має сертифікувати свою продукцію за кордоном. Для експорту власної продукції її слід сертифікувати окремо в кожній країні-експортері.

Відсутність сформованої спільної системи довіри у європейських країнах до результатів оцінювання відповідності, отриманих вітчизняними ООВ, змушує українських експортерів проводити повторну ОВ своєї продукції (у «визначених» ООВ) або акредитувати свої лабораторії (у «визначених органах акредитації») за межами України. Такі бар'єри у торгівлі особливо негативно впливають на економіку України, враховуючи відсутність енергетичного складника її експорту. Отже, Україна свідомо підвищує вимоги Узгодження з технічними бар'єрів у торгівлі і встановлює для вітчизняних виробників жорсткіші умови, ніж будь-яка країна світу. Зрозуміло, що якість та екологічна безпечність сільськогосподарської продукції вітчизняного виробника має першорядне значення в міжнародній конкурентній боротьбі, в основному визначає рівень життя і стабільність національної валюти, тобто є чинником національної безпеки. Для доведення численним учасникам цьо-

го ринку, що якість та екологічна безпечність продукції, яку бажають реалізувати, відповідає установленим критеріям, потрібно надати результати ОВ цієї продукції у такому вигляді, щоб у решти учасників спільного ринку не було сумнівів у їх достовірності. Інакше покупці будуть вимушені самостійно проводити повторну ОВ, відмовляться від придбання товару або запропонують значно знизити ціну, щоб компенсувати можливі ризики невідповідної якості.

Оскільки зростаюча конкуренція мінімізує різницю в цінах ідентичних товарів на спільному ринку, то в конкурентній боротьбі перемагає та сторона, результати ОВ товару якої не вимагають додаткової повторної перевірки покупцями. Виходячи з цього учасники глобального міжнародного ринку формують систему взаємної довіри до результатів ОВ, зменшуючи таким чином затрати на дублювання оцінок.

Формування системи взаємної довіри до результатів оцінок відповідності. СОТ установлює загальні правила й умови торгівлі для країн-учасниць глобального спільного ринку, які Україна як член СОТ повинна виконувати. Щодо ОВ існує 3 основних правила, які визначають формування технічних умов забезпечення взаємного визнання результатів ОВ: на території країн-учасниць спільного ринку повинні функціонувати єдині стандарти щодо ОВ; єдиних стандартів на продукцію в різних країнах не вимагається; технічні вимоги будь-якого національного стандарту на продукцію загалом визначаються рівнем розвитку даної країни, потребами країни і її економічними особливостями. Проте для взаємної довіри до результатів ОВ для низки країн стандарти щодо ОВ цих країн мають бути єдиними (рис. 1).

У кожній країні ОВ якості сільгосппродукції повинна проводитися абсолютно за ідентичними схемами і процедурами, тобто країни мають застосовувати єдині процедури ОВ. В Україні державними органами також упроваджується модульний принцип ОВ [9]. ООВ країн-учасниць глобального ринку, які оцінюють

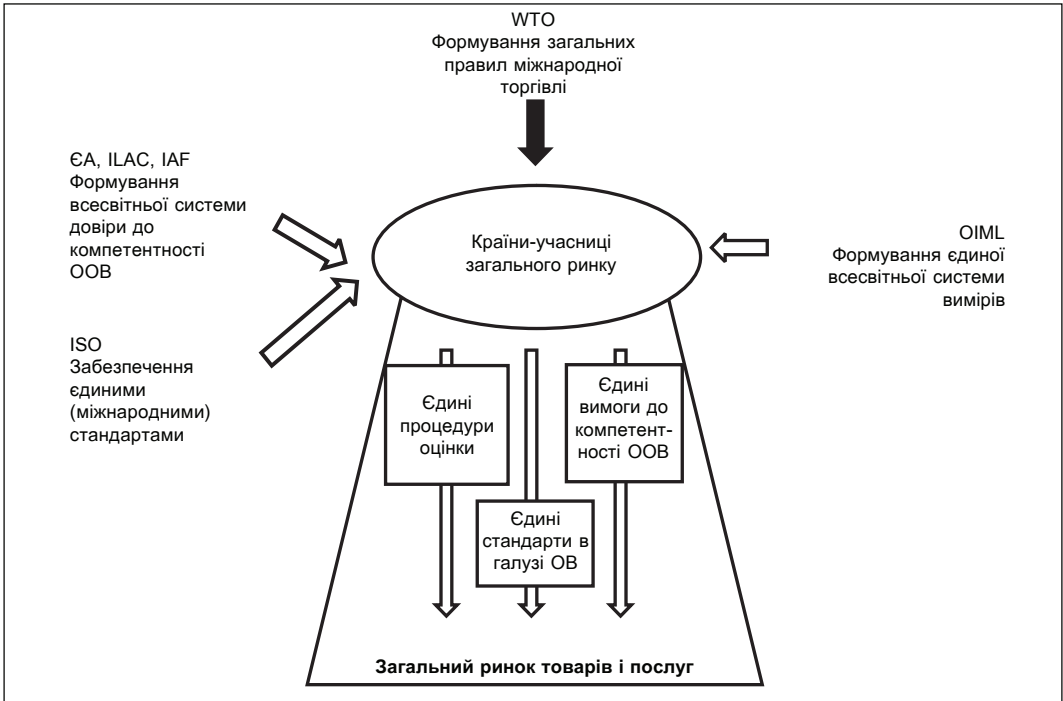

Рис. 1. Загальна схема формування взаємної довіри до результатів оцінки відповідності у країнах СОТ

відповідність товарів, що мають доступ на цей ринок, повинні володіти однаковою компетентністю. Дотримання вищенаведених правил встановлено в Україні на законодавчому рівні. У Законі України «Про стандартизацію» зазначено, що в Україні стандарти щодо ОВ мають бути гармонізовані з міжнародними [6]. У Законі України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» записано, що акредитацію (оцінку компетентності ООВ) необхідно проводити за вимогами міжнародних стандартів, гармонізованих в Україні, і національний орган з акредитації Національна агенція з акредитації України (НААУ) обов'язково повинна функціонувати відповідно до встановлених для органів акредитації міжнародних вимог, тобто відповідність НААУ визнаним критеріям компетентності органу акредитації не повинна викликати сумнівів. Першим кроком до досягнення цієї мети є підписання угоди НААУ з Європейською кооперацією з акредитації (ЕА) [5].

Основні принципи формування системи акредитації, спрямованої на розв'язання проблеми взаємного визнання результатів оцінки відповідності. У Програмі економічних реформ України на 2010—2014 рр. чітко визначено, що проведення системних реформ в агропромисловому комплексі має забезпечити

технологічне переоснащення сільськогосподарської галузі й перетворення її на ефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому й зовнішньому ринках сектор економіки. Для досягнення цього необхідно створити умови для надходження інвестицій, які дадуть змогу підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва. Одним із найважливіших заходів досягнення поставлених цілей є гармонізація системи стандартів і технічного регулювання сільськогосподарської продукції згідно з нормами ЄС.

НААУ функціонує з 2002 р., за цей час акредитовано сотні лабораторій і органів сертифікації, але, на жаль, довіри до компетентності як НААУ, так і акредитованих нею ООВ в Європі досі не було. У Законі України «Про стандарти, технічні регламенти та процедури оцінки відповідності» визначено шляхи розв'язання проблеми взаємного визнання — це може бути підписання міжурядових угод про взаємне визнання результатів випробувань або доведення відповідності вітчизняної системи акредитації визнаною, компетентною, професійною європейською організацією (рис. 2). Такою організацією в Європі є ЕА, яку було створено з метою технічного забезпечення взаємного визнання систем акредитації євро-

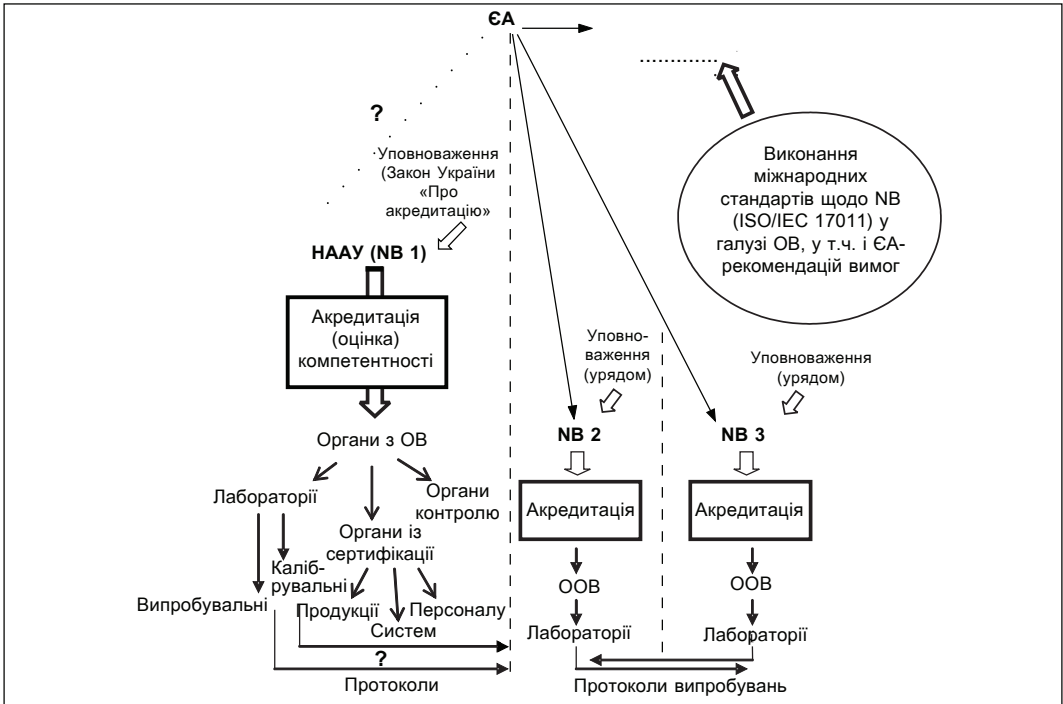

Рис. 2. Місце акредитації у формуванні взаємної довіри до результатів оцінки відповідності

пейських країн, щоб сприяти створенню все-світньої системи взаємного визнання результатів ОВ. 25 листопада 2009 р. НААУ підписала Угоду щодо взаємного прийняття сертифікатів сертифікації персоналу з ЄА, яка представляє сторони Багатосторонньої Угоди ЄА для сертифікації персоналу. Підписана Угода передбачає, що Сторони будуть: визнавати дію їх національно визнаних схем акредитації як еквівалентних; приймати на рівній основі сертифікати, видані їх акредитованими органами з сертифікації; сприяти прийняттю сертифікатів, виданих їх акредитованими органами з сертифікації, усіма користувачами в своїх країнах; розглядати усі скарги, що стосуються сертифікатів, виданих їх акредитованими органами з сертифікації; інформувати один одного щодо важливих змін у статусі та діяльності своїх органів з акредитації [1, 2].

Головні аспекти національної системи акредитації, побудованої в межах рекомендацій ЄА, такі: незалежність і неупередженість органу з акредитації; компетентність асесорів (аудиторів з акредитації); забезпечення прослідковування фізичних величин від національних еталонів до робочих засобів вимірювань з одночасним визнанням національних еталонів; виконання вимог міжнародних стандартів у галузі оцінки відповідності і ЄА рекомендацій. Зокрема

залежність і неупередженість є вимогами гармонізованого стандарту ДСТУ ISO/IEC 17011:2005 [1]. Отже, нині національна акредитація — це інструмент формування довіри до компетентності національних ООВ як у країнах-торгових партнерах, так і у своїй країні.

Постановою Кабінету Міністрів України затверджено Державну програму розвитку еталонної бази на 2011—2015 рр., основна мета якої — забезпечення задоволення потреб споживачів метрологічних послуг, а також захисту прав споживачів і національної економіки від наслідків недостовірних результатів вимірювань. В Україні за станом на 01.03.2010 до Реєстру державних, первинних і вторинних еталонів одиниць вимірювань внесено 60 державних і 70 вторинних еталонів одиниць вимірювань. Проводиться робота щодо реалізації Угоди про взаємне визнання національних еталонів, сертифікатів калібрування і вимірювань, що видаються національними метрологічними інститутами. Національні метрологічні інститути України підтримують угоди MRA з основних видів вимірювань і тому вважаються спроможними передавати розмір одиниці фізичної величини від державного еталону, який вони підтримують, до робочих засобів вимірювання, наприклад до калібрувальних або випробувальних лабораторій. Проте це сто-

сується тільки тих метрологічних інститутів України, які підписали MRA. Решта метрологічних лабораторій поки формально не підтверджують своєї компетентності у межах міжнародних вимог ISO/IEC 17025 до компетентності калібрувальних лабораторій, що, безумовно, створює певні незручності під час їхньої акредитації міжнародними органами.

ЄА- і ІLAC-рекомендації. Рівноцінність сертифікатів, виданих різними органами з сертифікації, у світі забезпечується завдяки механізму приєднання органів з акредитації до Багатостороннього узгодження про взаємне визнання (MLA — «Multilateral Agreement»). У межах MLA національні органи з акредитації здійснюють взаємну перевірку за узгодженою процедурою і можуть бути визнаними членами MLA лише у разі позитивних результатів перевірки. Між членами MLA існує домовленість про взаємне визнання здійснених ними акредитації та сертифікатів акредитованих ними органів з сертифікації.

Ще у 2005 р. органи акредитації деяких країн (Польщі (PCA), Румунії (RENAR), Словаччини (SNAS), Латвії (LATAC) та ін.) підписали з ІLAC угоду про взаємне визнання щодо калібрувань і/або випробувань. Кожен з цих органів акредитації був відповідно оцінений з боку ІLAC відносно відповідності до вимог ISO/IEC 17011 (національний аналог ДСТУ ISO/IEC 17011) та до додаткових керівних документів ІLAC щодо компетентності лабораторій і вимог ISO/IEC 17025 (The ІLAC Mutual Recognition Arrangement). Отже, мета ІLAC — розвинути глобальну всесвітню мережу акредитованих лабораторій, результатами яких можна було б довіряти. Аналогічну мету переслідує і ЄА відносно не лише лабораторій, а й інших органів оцінки відповідності. У документі ЄА-1/08 («ЄА Multi and Bilateral Agreement: Signatories») є актуалізований список органів акредитації різних країн і їх статус щодо підпису договору з MLA в галузі акредитації калібрувальних лабораторій; випробувальних лабораторій; органів сертифікації: продукції, систем якості, персоналу, систем екологічного менеджменту; органів контролю.

Отже, для побудови системи взаємної довіри ООВ і органів акредитації різних країн не досить лише виконувати вимоги міжнародних стандартів щодо ОВ. Згідно з умовами MLA ЄА (MRA ІLAC), органу акредитації необхідно дотримуватись рекомендацій ЄА (ІLAC), а при акредитації (зокрема, лабораторій) слід також дотримуватись (крім вимог ISO/IEC 17025) рекомендацій ЄА (ІLAC). У стандарті ISO/IEC 17025 (і його національних аналогах) наведено спільні вимоги до компетентності лабораторій.

Міжнародні стандарти щодо оцінки відпо-

відності — ISO серії 17000 і загальні законодавчі вимоги до компетентності лабораторій. В основу формування глобальної системи взаємної довіри до результатів роботи акредитованих випробувальних і калібрувальних лабораторій покладено, перш за все, принцип забезпечення у різних країнах системи єдиних вимог до компетентності лабораторій. З огляду на це роль єдиного міжнародного стандарту ISO/IEC 17025, що визначає комплекс спільних вимог до компетентності лабораторій, є ключовою у формуванні взаємної довіри до результатів випробувань (калібрувань) [3]. Рівень сучасних вимог до компетентності випробувальних і калібрувальних лабораторій визначається рівнем розвитку суспільства і його потребами в достовірних результатах випробувань. Саме суспільство вимагає від лабораторій все більших гарантій достовірності результатів. Отже, вимоги до компетентних лабораторій можна узагальнити за такими основними критеріями: наявність приміщення і обладнання для проведення робіт згідно з галузю акредитації; наявність відповідним чином атестованих (валідованих) методик у галузі акредитації; достатньо підготовлений персонал, який може проводити випробування на наявному обладнанні відповідно до вимог методик; компетентна лабораторія повинна організувати свою роботу у межах сучасних моделей менеджменту.

Отже, розвиток вимог до компетентності лабораторій в останні роки відбувається в основному не в технічній галузі, а в галузі управління життєвим циклом проведення випробувань шляхом упровадження в лабораторну практику принципів менеджменту якості моделі ISO 9001:2000 (національний аналог в Україні ДСТУ ISO 9001:2001). З 01.09.2009 введено нову версію ДСТУ ISO 9001:2009 «Системи управління якістю. Вимоги». Версію стандарту ДСТУ ISO 9001:2001 відмінено з 15.11.2010 [4].

На сучасному етапі розвитку суспільства навчилася контролювати (оцінювати) параметри якості фактично будь-якого виробленого і споживаного продукту за допомогою проведення відповідних випробувань. Поняття якості продукту тісно пов'язане з його здатністю задовольняти потреби споживача. Отже, якість результатів випробувань сільськогосподарської продукції визначається їх достовірністю, а достовірний результат випробувань отримують у тому разі, коли точно дотримуються методики їх проведення. Саме система забезпечення якості моделі ISO 9001:94, яка була реалізована в комплексі вимог до компетентності у стандарті ISO/IEC 17025:1999, «забезпечувала» неможливість відхилення від методики випробувань у лабораторії, де дотримуються вимог

елементів системи якості моделі. У разі відхилень від методик, необхідне відповідне обґрунтування і документування. Версія Стандарту ISO/IEC 17025:2005, що базується на моделі менеджменту в галузі якості, вже не обмежується вимогами дотримання методик випробувань з метою отримання достовірного результату, а включає постійне підвищення результативності системи, виявлення тенденцій при веденні внутрішньолабораторного контролю

лю якості (тобто використання статистичних методів управління процесами вимірювань і випробувань). Зокрема у Посібнику з якості має бути наведено схему взаємодії процесів менеджменту, а вдосконалення системи передусім пов'язане зі зростанням ефективності. Отже, з розвитком суспільства і зростанням вимог до достовірності результатів сучасної моделі менеджменту стають, безумовно, частиною вимог до компетентності лабораторій [7, 8].

Висновки

Національна акредитація лабораторій з випробування сільськогосподарської продукції є головним інструментом формування довіри до компетентності національних ООВ як у країн-торгових партнерів, так і для вітчизняного споживача. Головними аспектами національної системи акредитації на основі рекомендацій ЄА є: незалежність і неуперед-

женість органу з акредитації; компетентність аудиторів з акредитації; забезпечення прослідковування фізичних величин від національних еталонів до засобів вимірювання з одночасним визнанням національних еталонів; виконання вимог міжнародних стандартів у галузі оцінки відповідності і ЄА-рекомендацій.

Бібліографія

1. ДСТУ ISO/IEC 17011 «Загальні вимоги до органів з акредитації, що акредитують органи оцінювання відповідності».

2. ДСТУ ISO 10012 «Системи управління вимірюваннями. Вимоги до процесів вимірювання та вимірювального оснащення» (ISO 10012:2003, IDT).

3. ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних і калібрувальних лабораторій».

4. ДСТУ ISO 9001:2009 «Системи управління якістю. Вимоги».

5. Закон України «Про акредитацію органів з оцінки відповідності» (№ 2407—III від 17.05.2001).

6. Закон України «Про стандартизацію» (№ 2408—III від 17.05.2001).

7. Зоргач Д. Аналіз основних невідповідностей, що виявляються при акредитації лабораторій/Д. Зоргач, В. Новіков, А. Плазюк//Стандартизація, сертифікація, якість. — 2009. — № 4. — С. 52—55.

8. Новіков В.М. Аналіз елементів системи якості лабораторій в рамках методу життєвих циклів/В.М. Новіков, О.А. Никитюк//Там само. — 2004. — № 4. — С. 48—52.

9. Постанова Кабінету Міністрів України від 07.11.2003 р. № 1585 «Модулі оцінки відповідності та вимоги щодо маркування Національним знаком відповідності» (за директивою 93/465 ЄС).